

*Tingimata pidin ma algul äratama
ja elavaks muutma nende sisemise
mina ning neis peituva ausa ja
kõlbelise meeletatuse,
et selle kaudu teha nad teokaks,
tähelepanelikuks, heasoovlikuks ja
kuulekaks ka välise suhtes.*

11 Avatus!

Vahetevahel võib küll õpetaja olla tunniks väga hästi ette valmistanud ja kogu jõust pingutada – tihti lihtsalt ei taha miski õnnestuda. Õpilased istuvad tõrjuvalt oma kohtadel või hakkavad jultunult vastu, sest peaksid end pingutama. Kõik muu on huvitavam sellest, mida teemakohaselt tahaks esitada õpetaja. Diagnoos: õpilased on täielikult suletud.

Pole kahtlustki – haridusedu sõltub tähtsatest, nii *õpetaja-* kui *õpilase* poolsetest eeltingimustest. Kõige olulisem, mille õpilased peavad tundi kaasa võtma, on *avatus*.

Minu silmis kulgeb inimese elu väga üldiselt kahe vastandliku pooluse pingeväljas. Elamise kunst seisneb nende ühendamises elusuutlikuks sünteesiks igas olukorras. Peamine polaarsus on pinge produktiivsuse ja retseptiivsuse vahel: ühelt poolt peab inimene *endast välja tulema, maailmale toimet avaldama*, teisest küljest peab ta *antavat vastu võtma, laskma endale mõju avaldada*.

Üks selle polariteedi variatsioone on vastandipaar „end alal hoidma“ ja „mõjusid tõrjuma“ ning „end uutesse olukordadesse panema“, „end avama“. Mõlemad on elus vajalikud. Kui eluvõitluses tuleb end maksma panna või kui ähvardab oht, on enesealalhoid ja enesekehtestamine tarvilikud. Kui asi on aga hinge-vaimu kasvamisest, niisiis *hariduses*, on vaja vastupidist hoiakut: valmisolekut lasta end millestki kallutada, haarata, millelgi endale muljet avaldada, valmisolekut end avatuna näidata.

„Haridus“ tähendab alati isiku mingil viisil *muutumist*. Kes tahab jääda täiesti samasuguseks, nagu on alati olnud, ei ole võimeline haridust omandama. Haridus on seega alati ka julgustükk, hüpe mittekogetusse, teadmatusse ja tihti ka ähvardasse. Õppija vaim ja hing peavad tundma valmisolekut ja näitama tahet uuega kaasa minna. See nõuab kõigepealt kõigi *eelarvamuste* kõrvalejätmist ning hoidumist ennatlikest hinnangutest. Juba Pestalozzi mõistis, kui kahjulik on enneaegne otsuste langetamine asjade kohta, mida tegelikult tuleks tundma õppida alles pühendunud õppimisega. Ta rõhutas, et ta *„pole kuidagi selle poolt, et laste arvamus mingi asja kohta enneaegu ilmsiks tuua, vaid on pigem selle võimalikult kaua tagasihoidmise poolt, kuni nad on igast küljest ja paljudes tingimustes vaadelnud seda, mille kohta nad peavad arvamust avaldama, ning on tingimata tuttavad sõnadega, mis selle asja olemust ja omadusi kirjeldavad“* („Kogutud teosed“ 13, 217).

Tahaksin oma mõttekäike illustreerida isikliku kogemusega. Ligi 20 aasta jooksul olen ma spetsiaalse haridusprojekti raames proovinud avada 16-aastaste pedagoogikaõppurite meeli klassikalisele muusikale ja õpetada sellest arusaamist. Kõigepealt tuli mul jõuda selleni, et õpilased jätaksid kõrvale eelarvamused ning seoksid end helidega, mis enamikule olid võõrad, kuid mis on siiski õhtumaade kultuuri oluline osa. Tihti tundus mulle, nagu oleksid ennatlik otsustamine ja ühes sellega uue lõplik kõrvalelukkamine – avatud kuulamise ja eelarvamustevaba oleku asemel – justkui kätte õpitud. Kord asetasin kohe esimeses tunnis CD-mängijasse plaadi aariaga Bachi „Goldbergi variatsioonidest“ Glenn Gouldi esituses ja palusin õpilastel kuuldu kohta mõtteid avaldada. Väljenduti üksmeelselt negatiivselt: „Mängija on nähtavasti algaja, tegemist on tõenäoliselt paarile klaveritunnile järgnenud heliülesvõttega.“ – „Ei, halvasti mängitud see just ei ole, aga siin-seal oleks pidanud olema natuke valjem ja natuke kiirem.“ – „Laulus oli liiga vähe hoogu, puudus rütm.“ – „Seda laulu tuleks mängida viiulil, siis kõlaks ta hästi.“ – „Laul on liiga pikk.“ – „Miks siin keegi ei laula?“ – „Lühidalt öeldes pole see helilooja küll suurem asi.“

Pärast seda ei saanud ma jätta kümnenda klassi noori veidi ehmatamata, öeldes: „Mida te õigupoolest arvate? Selle helitöö on kirjutanud üks kõigi aegade suuremaid geeniusi ning pianist on üks meie sajandi silmapaistvamaid kunstnikke. Tähtis ei ole otsuseid langetada, vaid et te toimuvat täpselt kuulaksite ning tähele paneksite, mis teie sees sünnib. Asi pole ka selles, kas teile heliteos meeldib, vaid kuivõrd me kõik oleme seisundis, et teosest midagi saada, parimal juhul seda mõista.“ Siis lasksin teosel veel kord kõlada, ja näe, õpilased väljendasid, mida nad tõesti kuulsid ja seejuures läbi elasid.

See andis mulle võimaluse rääkida nendega *avatud* hoiakust ning rõõmustaval kombel sai neile kiiresti selgeks, milliseid nõudmisi tuleb hariduse teostumiseks esitada.

Avatud hoiaku saaks sõnastada umbes nii: „Kui olen uute väärtuste suhtes häälestatud põhimõtteliselt skeptiliselt ja tõrjuvalt, näen ohtu ja tunnen selles takistust õppimiseks, siis nii langetan otsuse, mis ei tugine asjatundlikkusele. Seepärast olen valmis kõik eelarvamused kõrvale jätma ning käsitletava rahulikult vastu võtma ja laskma sel endale mõjuda. Kui palju uus mulle sobib ja kuidas suudan ja võiksin seda kohandada kõige minus juba olemasolevaga, ilmneb selle väärtuse ausal käsitlemisel.“

Muusika kõrval suhtub enamik noori kujutavasse kunsti, eriti moodsasse kunsti vähemalt sama suure eelarvamusega. Paljud peavad seda tervenisti šarlatanluseks ja rahategemiseks. Täpselt samamoodi kui iga õpitava objekti juures, on ka siin tähtis jõuda kõigepealt õpilaste avatuseni. Alles siis on nad valmis võtma pilti sellisena, nagu see on – nimelt pilt ja muud midagi –, ning vastavalt lähenema

pildile eelarvamusvabalt ja laskma teosel endale mõjuda. Nii õppisid mu õpilased tundma ka põhilist erinevust kahe küsimuse vahel: „Mis see peaks olema?“ ja „Mis see on?“ Kes esimest moodi küsib, arvab õigupoolest juba ette teadvat, et tegu on mõttetusega. Teise küsimuse esitaja on avatud ja ka valmis vastuse vastuvõtuks.

Meil, õpetajatel, tekib nüüd loomulikult küsimus, kuidas õnnestub õpilastes saavutada avatud, vastuvõtlikku, õppimis- ja muutumisaldist hoiakut. Selleks on vaja midagi, mis teeb õpilastele kergemaks või üldse alles võimalikuks end avada, nimelt *ehtsat autoriteeti*. Oleksin teadagi oma mõnevõrra šokeeriva pealetungi sel korral sinnapaika jätnud, kui ei oleks tunnetanud, et klass mind põhimõtteliselt aktsepteerib ja sellega on mu sõnal kaalu. Enda sidumine millegi uuega on igal juhul julgustükk ning õpilasi innustab seda ette võtma ehtsa autoriteedi tekitatav usaldus. Õpilaste usaldus õpetaja vastu annab õpetajale vähemalt vanemates klassides võimaluse rääkida avatusest üha uuesti ning soodustada nii avanemist uuele õpitavale.

Avatus kui õpilaste üldine põhihoiak saavutatakse tervikuna ainult sel juhul, kui õpetaja kogu aeg ka jälgib, et õpilastel oleks *võimalus* end avada. See on põhimõtteliselt mõeldav vaid rahunenud õhkkonnas. Infotulva ja korraldustega pealetungimine lõhub sellise õhkkonna ja mõjub nii, et õpilased asuvad kaitsele. Avatust saavutada ja seda hoida on võimalik, kui igal sõnal on kaalu ja kui õpilastele antakse ka aega sõna tähendust endale teadvustada ja sel endas lasta mõjuda. Samuti on tähtis, et õpilased võiksid tunnetada õpetaja esitatavas alati ka ta enda suhet teemasse. Kui õpilastele pakume vaimutoitu, mis meid ennast ei liiguta, jätab see külmaks ka õpilased.

Viidates õpetaja autoriteedile, hakkab tahtmatult silma analoogia õpilaste poolel: *kuulekus* ja *distsipliin*. Vaid põhimõtteliselt kuulekad ja distsiplineeritud õpilased on õppimisvõimelised. Kuulekusest ja distsiplineeritusest rääkimine on aga tänapäeval keeruliseks muutunud, seepärast tahaksin sellele teemale pühenduda üksikasjalikumalt omaette peatükis. Ilmneb, et kirjeldatud avatus langeb kuulekuse ja distsipliiniga teatud mõttes kokku.